

Ágens objektivitás az ellenőrzés rendszerében - A büntetés-végrehajtási tudomány dualitása

HEZAM Leila Melinda¹

Recenzió Lukács Krisztina *A szabadságvesztés végrehajtásának egyes független ellenőrzési formái*² című könyvéről

„A fogvatartottak jogalanyi minősége minden korábbinál szélesebb alapot teremtett a szabadságvesztés végrehajtását érintően kifejtett ellenőrző tevékenység számára. A szabadságvesztés független ellenőrzési formáinak a tevékenysége, sikere és hatékonysága pedig alapvetően függ attól, hogy azt mennyire fogadja el az állam, a büntetőhatalom partnerének, mennyiben valósul meg közöttük együttműködés. A szabadságvesztés végrehajtása ugyanis – ahogyan azt a hatályos szabályozás is rögzíti – állami feladat. Az ellenőrzés független formáinak a működéséhez így természetszerűleg szükség van az állam – legalább minimális – együttműködésére. Az állami együttműködés szintje pedig meghatározza a kontroll intenzitását.”³

Néhány gondolat Lukács Krisztina *A szabadságvesztés végrehajtásának egyes független ellenőrzési formái* című monográfiájából. Tűpontos megállapítások a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzésének világáról. A szerző a könyvében a büntetés-végrehajtási intézetek felett gyakorolható ellenőrzés rendszerében a büntetés-végrehajtási diszciplínát funkcionálisan is kitüntetett figyelemben részesíti, emelve ezzel a büntetés-végrehajtás tudományának társadalmi megbecsülésén, de hangsúlyozza annak büntetőtudományokban elfoglalt záróköszerű szerepét is. Emellett felhívja a jogalkotás becses figyelmét a tudomány képviselőinek empirikus munkáira, azok előadótermeken túlmutató gyakorlati hasznosíthatóságára.

A szerző rávilágít monográfiájában arra, hogy a hazai tudományos szakirodalomban a büntetés-végrehajtási politika három alapelvből álló princípiuma körvonalazódik: első alapelve a szabadságvesztés-büntetés többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélküli végrehajtása, második alapvetése, hogy a büntetés

¹ Egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, e-mail: hezam.leila@ajk.elte.hu

² LUKÁCS 2021.

³ LUKÁCS 2021.

végrehajtásának az elítélt társadalmi visszailleszkedését kell megcéloznia, végül biztosítania kell az elítélt alapvető emberi jogainak betartását. Ezen alapelvek szellemi frontvonala mögött húzódik a büntetés-végrehajtási intézetek kontrollrendszere.

Hogy melyek ennek a kontrollrendszernek az államtól független elemei, melyek e független elemek eredményességét elősegítő és hátráltató tényezők és az állam milyen lehetőségeket biztosít a független kontrollszervek számára, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának kizárólagos állami feladatát figyelemmel kísérik, és arról véleményt alkossanak, Lukács Krisztina e kérdések megválaszolására és mélyreható gondolkodásra invitálja az olvasót új könyvében.

Osztva Laki János, a tudományfilozófia doktorának gondolatát, egy jól ismert, manapság triviálisnak tekintett értelemben a tudomány állandó válságban van: minél több kérdésre ad választ, annál inkább kevesebbet tud, hiszen a tudás gyarapodása következtében újabb és újabb, korábban nem látott megoldatlan problémák tűnnek föl a horizonton. Ezek számának állandó növekedése azonban inkább tekinthető a tudományfejlődés motorjának, mintsem válságjelenségnek.⁴ A könyv a büntetés-végrehajtás tudományában éppen ilyen előremutató, motorként funkcionáló írás.

Miközben a monográfia az említett kérdéseket hivatott megválaszolni, gondolatmenetének irányt szab, hogy a vizsgálatok középpontjába a Magyarországon, hazai jogszabályi rendelkezések alapján végrehajtott szankciót állítja, így a könyv azon szervezetek tevékenységét veszi górcső alá, amelyek közvetlenül fejtenek ki hatást hazánkat érintően. Emellett nem valamennyi büntetőjogi jogkövetkezményt vizsgálja, hanem kizárólag a szabadságvesztés-büntetést, így mint a legsúlyosabb büntetési nem fölött ellenőrzést végző szervek rendszerének és tevékenységének az ismertetését, értékelését kívánja elvégezni. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása – minthogy az állami feladat – megszervezését és ellenőrzését az állam megfelelő szervei útján végzi. Ezért állítja a könyv, hogy ha ezt a tényt összekapcsoljuk azzal a büntetés-végrehajtás természetéből következő zártsággal, amely azt leginkább jellemzi, az oda is vezethetne, hogy a végrehajtás rendszerébe az állam egyes szervein kívül más nem nyerhetne betekintést. De, amiként arra a szerző is utal, ez koránt sincs így, léteznek és működnek az államtól független ellenőrzési mechanizmusok és garanciarendszer. A büntetés-végrehajtás nem is létezhet megfelelő kontroll- és garanciarendszer nélkül. A monográfia pedig arra hívja fel a figyelmünket, hogy melyek az ezzel a biztosítékrendszerrel szemben támasztható követelmények. Ezt a következőkben azonosítja:

- egyfelől a hazai és nemzetközi elemek együttes tevékenységének széles körű kontrollt kell eredményeznie;
- másfelől pedig kellően differenciált – jogi, tudományos és társadalmi jellegű – felügyeletet kell kifejtenie az érintett szervezeteknek, azok minden objektivitásával és szervezett szkepticizmusával. Komplex követelményrendszer ez,

⁴ LAKI 2019.

ám érthető ez a sokrétű elvárás a szabadságvesztés-büntetés súlyos jogkorlátozó jellegéből következően.

A könyv az ellenőrzés e komplex rendszerét annak 3 formáján keresztül vizsgálja: elsőként a nemzetközi szervezeteken és eszközkészletein keresztül – mégpedig az ENSZ, az Európa Tanács, valamint az Európai Unió szabadságvesztés végrehajtását ellenőrző tevékenységének, és a nemzetközi ellenőrzés alapjául szolgáló szabálygyűjteményeik, ajánlásaik bemutatásával; másfelől a társadalmi ellenőrzésen keresztül, amely annak elméleti hátterét és gyakorlati megvalósítási módjait is számba veszi; végül a független ellenőrzésnek egy új, harmadik formáját is felveti a szerző, a tudomány ellenőrző funkcióját mint az ellenőrzési rendszer önálló elemét.

Így átfogó képet kapunk a honi ellenőrzésben részt vevő intézményekről, a nemzetközi szervezetek kontrollmechanizmusairól. Gondolhatnánk, hogy az állami kontrollmechanizmusok köre és tevékenysége állandóságot mutat, minthogy az állami ellenőrzés konkrét kereteit a jogalkotó jogszabályi rendelkezésekben annak rendje és módja szerint meghatározta. A könyv azonban arra tesz kísérletet, hogy ezen állandóság mellett, vagy éppen annak dacára, azonosítsa az ellenőrzési rendszer 21. századi elemeit, és válaszokat találjon azokra a kontrollrendszer hatékonyságával összefüggésben felmerülő kérdésekre, amelyek felvetése a jelenlegi büntetés-végrehajtási tudományos diskurzusból rendre elmaradnak. A társadalmi ellenőrzés elméleti hátterének és hazai tapasztalatainak vizsgálatával továbbá értékes betekintést ad a büntetés-végrehajtás összetett és sokszínű ellenőrzési rendszerébe, végül felveti a büntetés-végrehajtás tudományos ellenőrzésének lehetőségét, amelynek alapvető elemévé teszi az empirikus kutatások elvégzését. Ez utóbbi a jogtudományt űző szakemberek számára esszenciális megállapítás, hiszen a tudományos kutatások eredményei ma nem számontartott elemei a szabadságvesztés ellenőrző rendszerének. A könyv büntetés-végrehajtásban betöltött tudományos szerepe nemcsak abban érhető tetten, hogy feltárja az államtól független szereplők és ellenőrző mechanizmusaik funkcióit és szerepüket a szabadságvesztés-végrehajtás körülményeinek alakításában, hanem önmagában már abban is, hogy a szerző elsőként tesz kísérletet az ellenőrzéshez kapcsolódó fogalmak tudományos meghatározására és elemeinek új szempontú csoportosítására.

A monográfia tudományos színvonalát emeli az értékelés alá vont szervezetek történeti kontextusban és fejlődéstörténetük aktuális állapotában való vizsgálata, értékelve a kontrollrendszer egészében betöltött szerepüket. Elemzési módszertana is tanulságul szolgál, diverzifikált, abban a dogmatikai és logikai értelmezés eszköze egyaránt segíti a jogforrások feldolgozását.

A szerző a nemzetközi szervezetek ellenőrző tevékenységével kapcsolatban a következő, tudományosan releváns megállapításokat teszi. Egy ideálisnak tekinthető ellenőrző rendszerben a külső kontrolltevékenység többszörösen összetett: a nemzeti elemek mellett szükségszerűen megjelennek benne a nemzetközi tényezők, kereteik között pedig az általános emberi jogi és a szakjogi (azaz a büntetés-végre-

hajtási jogi) elemek egymással párhuzamosan működnek, így igen sokrétű ellenőrzési tevékenység kifejtésére képes a nemzetközi szervezetekkel kiegészülő ellenőrzési struktúra. Tevékenységük leginkább számontartott eredményének az tekinthető – amint arra a szerző is utal –, hogy hidat képeznek a szabadságvesztés állami ellenőrzése, így az államok között. Jelentőségük – elméletet és gyakorlatot formáló szerepükön túl – abból is fakad, hogy fórumot kínálnak a vélemények és az információk cseréjéhez a kormányok számára, megteremtve a lehetőségét annak, hogy egyetemesen elfogadott, univerzális eszközöket dolgozzanak ki. Az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európa Tanács és az Európai Unió, amelyek kontrollmechanizmusait a monográfia vizsgálja, számos kapcsolódási ponton érintkezik, a követelményekhez való résmentes idomulás nemzetközi igénye pedig nem csekély kihívás elé állítja a honi büntetés-végrehajtási rendszert. A nemzetközi követelményrendszer kívánalmait is kielégítő ellenőrzési struktúra azonban különféle formát ölthet, ilyen módon pedig lehetővé teszi a nemzeti sajátosságokhoz igazodó, egyedi ellenőrzési szabályok és módszerek kidolgozását, érvényesítését, így ezen elvárások is egy sokszínű és az egyes államok büntetés-végrehajtási rendszerének jellemzőihez is igazodó ellenőrző rendszer kialakulását eredményezhetik. Arról persze, hogy az így összeállt rendszer milyen hatékonysággal képes működni, mennyiben képes szolgálni a független ellenőrzés nemzetközileg deklarált céljait, a hazai szakirodalmi vélemény megosztott. A nemzetközi szervezetek vizsgálatának különös aktualitást is kölcsönöz az, hogy – amiként azt a szerző is említi – az Európa Tanács újfent elérkettnek látta az időt, hogy az Európai Börtönszabályok rendelkezéseit a börtönügy területén bekövetkezett legújabb változásokhoz igazítsa, a kontrollrendszert érintő kérdéseket pedig újragondolja. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2020 júliusában elfogadott új szabálygyűjteményében a fogvatartás felügyeletével és független ellenőrzésével kapcsolatos rendelkezések módosultak, amelyben már különbséget tesz felügyelet és független ellenőrzés között. Előbbi a nemzeti és a nemzetközi jogból fakadó követelményekkel való összhangot hivatott kontrollálni, utóbbi tekintetében pedig a független elemek kontrollrendszer működésében való megjelenését hangsúlyozza a Bizottság. A könyv bizakodó megállapítást tesz a nemzetközi szervezetek ellenőrzési tevékenységével összefüggésben, minthogy e szervezetek fejlődése folyamatos, tevékenységük hatékonyságát pedig növelni törekednek.

Nem mehetünk el azonban szó nélkül a társadalmi ellenőrzés fontossága mellett sem, hiszen a társadalompolitikai beágyazottságra építő modern büntetőpolitikai ideológiákból nem hiányozhat a társadalmi nyilvánosság. Jelentősége így elsősorban abban ragadható meg, hogy – jogosítványok hiányában szimbolikusan is – társadalmi ellenőrzést gyakorolnak az államhatalommal szemben, így a nyilvánosság ellenőrző pozícióba juttatja a társadalmat. Ilyen módon a büntető-igazságszolgáltatás intézményrendszerével szemben az esetleges bizalmi deficit csökkentésének és a bizalom fenntartásának, vagyis a jogállami alapelvekbe vetett hit és közbizalom megóvásának alapvető eszközei a társadalmi ellenőrzést megvalósító szervezetek, fogalmazza meg a szerző. A társadalmi ellenőrzés szükségességét azonban egy to-

vábbi szempont is indokolja: a társadalom ellenőrző tevékenységbe való bevonása a fogvatartott társadalmon belüli megtartásának szimbóluma is. Hiszen a fogvatartottak továbbra is a társadalom tagjai maradnak, még ha állampolgári jogukat ideiglenesen korlátozzák is. Hadd utaljak itt Gönczöl Katalin professzor asszony szavaira:

„A szembesülést követő büntudat, jóvátétel csak attól várható el, aki még tartozik valahová, és ott számíthat valamire. Jó esetben arra, hogy az általa is méltányosnak ítélt büntetéssel »megválthatja« bűneit és »elnyeri a bocsánatot«. Ennek eredményeként a közösségben majd számon tartják és visszafogadják, hiszen nem őt bélyegezik meg, rekesztik ki, hanem azt, amit rosszul tett.”⁵

Pulszky Ágost és Tauffer Emil, a 19. század börtönügyi kórképét ismertető munkájában, az angol börtönjavító mozgalmak tekintetében a következőket jegyzi meg:

„A javítást elfogadja ugyan, de csak gondos kísérletek, pontos észleletek, s minden lépés következményeinek talán túlságosan aggodalmas kiszámítása után, valamint az életerős emberszeretet, a nyilvánosság féltékeny ellenőrzése, s a gyakorlatiasság miatt, mellyel csekélyeségeket is figyelemre méltatva, néha számos apró hibák orvoslása által a rendszerek egyes nagy hiányait pótolja.”⁶

Ez az a gondos emberszeretet és a gyakorlatiasság ma a társadalmi ellenőrzés intézményes formája felé mutat. Jó reménységünk lehet abban, hogy nemcsak a jogalkotás, hanem a gyakorlat szintjén is széleskörűen be tud kapcsolódni a társadalom az ellenőrző tevékenységek rendszerébe.

Végül hadd essék néhány szó a tudományos ellenőrzésről. A tudományos ellenőrzés a gyakorlat művészete, amelynek tagadhatatlan előnyei vannak a megfigyeléssel szemben. Ezek egyike, hogy megszabadítja a tapasztalatot helyhez, időhöz, valamint individuális megfigyelőhöz kötött mivoltától. A megismételhetőség által a szubjektív tapasztalat kiemelkedhet egyedi összefüggéseiből, időtlenné, véletlenszerű körülményektől függetlenné, standardizálttá, szubjektummentessé, ezáltal objektívvá válhat.⁷ Szerencsére a tudományos tudás előállítására nem lehet panaszunk, sorra születnek rigorózus, precíz módszertannal kivitelezett tudományos munkák a szabadságvesztés-büntetést érintően, amelyek a jogalkalmazók széles köre, sőt a jogalkotás számára is hozzáférhető, megismerhető.

Ez idáig azonban nem készült olyan szakirodalmi értékelés, amely jelentőséget tulajdonított volna az ellenőrző mechanizmusok csoportosításában a tudományos világnak, jóllehet képviselőire igaz leginkább a széles látókörűség, a honi és a külföldi tapasztalatok elemzésének képessége, a lehetséges megoldások objektív mérlegelése, és menthetetlenül benne rejlik az innovációs törekevés is. Segítségével

⁵ GÖNCZÖL 2021.

⁶ PULSZY-TAUFFER 1896.

⁷ LAKI 2019.

a jogalkalmazó és jogalkotó szervek számára is új aspektusba helyezhető a független ellenőrző tevékenység. Képviselőinek hozzáértése, szakmai felkészültsége garantálja az ellenőrzés hatékonyságát, tudományos eredményeik hasznosságát. Szerepe megkérdőjelezhetetlen a szabadságvesztés ellenőrzésére irányadó követelmények érvényesítésében, az eredmények vagy hiányosságok felismerésében, értékelésében, és a következtetések levonásában. Ez az elgondolás, a maga legkövetkezetesebb formájában azt jelenti, hogy a tudomány képviselőinek munkássága a szabadságvesztés végrehajtásának az ellenőrzését valósítja meg. Ahhoz azonban, hogy a tudományos eredmények a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos állami feladatokat és folyamatokat segítő, támogató funkciót tölthessenek be, meg kell fogalmazzuk a jogi szabályozás iránti igényt. Ezáltal vállalhatnak ugyanis a tudományos világ képviselői: az egyéni kutatók, a kutatócsoportok és kutatóműhelyek hivatalos szerepet a szabadságvesztés-büntetést érintő döntések előkészítésében és a döntéshozatalhoz szükséges ismeretek összegzésében, amelyeket képes széles körben is kommunikálni, de előnye az is, hogy egyebekben mind a nemzetközi ellenőrzéssel, mind a társadalmi ellenőrzéssel kapcsolatba hozható. „Habár a szabadságvesztés végrehajtását érintő ellenőrzést napjainkban elsősorban a tudományos világ hazai szereplői valósítanak meg, a globalizáció és az információ-áramlás 21. századi tempója a tudományos tevékenyének területén is új lehetőségeket kínál” – jegyzi meg a szerző. Nos, a tudomány országghatárokat nem ismerő, expanzionista jellemvonásának kiaknázásával válhat maga a tudomány – amelynek jelenléte ma még nem magától értetődő az ellenőrző mechanizmusok rendszerében – az ellenőrzés integráns, természetes részévé.

A hazai büntetés-végrehajtás feletti kontrollrendszer azon alapintézményei kiépültek, amelyek a törvénysértések megszüntetéséhez és megelőzéséhez, a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez és a nyilvánosság biztosításához szükségesek. Az ellenőrzés rendszere azonban szükségszerűen magában hordozza a folyamatos monitoringozás feladatát a szervezeti hatékonyság növelése érdekében az állam oldalán, valamint a fejlesztési szándékot a társadalom és a tudomány oldalán. Miképpen néz ki tehát a 21. századi jogállami követelményekhez illeszkedő ellenőrzési rendszer? A monográfia segít megválaszolni a kérdést: független szereplők részvételével kialakított komplex, egységet alkotó rendszer működtetésével, mi több, amiként arra a könyv is rámutat, az egyes ellenőrző elemek összehatásában, rendszerszintű együttműködésében rejlik a kontroll legfőbb ereje. A kontrollrendszer a szabadságvesztés-végrehajtás törvényességének igen fontos biztosítója, amelynek szereplőitől az állam elsősorban azt várhatja, hogy átvállalnak olyan feladatokat, amelyekre a szakpolitikai intézményrendszer nem tud anyagi forrásokat fordítani, vagy amelyekbe nem tud hatékonyan beavatkozni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy kimutatható a jelenlegi kontrollrendszer néhány olyan hiányossága, amelyek az ellenőrző rendszer komplex jellegéből, és ezáltal a mai kor jogállami biztosítékrendszeréből fakadó elvárások teljesítése ellen hatnak. Ilyen hiány a társadalmi ellenőrzés jogszabályi hátterének kidolgozása, de égető szükség volna a független ellenőrzés tudománnyal való kiegészítésére.

szítésére, vagy legalább ezen lehetőség komoly mérlegelésére. Lőrincz József és Nagy Ferenc alább idézett gondolata jól rávilágít a kontrollrendszer relevanciájára: „egy gyakran hangoztatott mondás szerint a társadalom civilizációs szintjének fejlettségét az adott országban uralkodó börtönbeli állapotokkal jól és megbízhatóan lehet felmérni, felismerni”. „Ezt a mondást akként lehetne továbbfejleszteni, hogy az adott ország végrehajtási intézeteiben uralkodó börtönviszonyok mellett az ott elhelyezett fogvatartottak jogi helyzete és a többirányú jogi, törvényességi ellenőrzés tényleges lehetősége és hatékonysága a büntetés-végrehajtás fejlettségi szintjének nagyon jellemző fokmérője.”⁸ Ezeket a gondolatokat a bemutatott monográfia azzal egészíti ki, hogy egy ország büntetés-végrehajtásának a fejlettségi szintjét mutatja az is, hogy mekkora teret enged a független elemeknek a szabadságvesztés ellenőrzésében. Azok részvétele ugyanis egy jogállami követelményeket kielégítő kontrollrendszerben feltétlen kívánalom. Jó reménységünk lehet afelől, hogy e komplex jogi és tudományos kívánalom mielőbb teljesül.

Felhasznált irodalom

- GÖNCZÖL Katalin (2021): A szolgáltatott igazság. In BARABÁS A. Tünde – CHRISTIÁN László (2021): *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére. Navigare necesse est.* Budapest: Ludovika, 189–197.
- LAKI János (2019): Ágens objektivitás: a tudomány replikációs válságai. *Magyar Filozófiai Szemle*, 63(2), 52–77.
- LŐRINCZ József – NAGY FERENC (1997): *Börtönügy Magyarországon.* Budapest: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtóiroda.
- LUKÁCS Krisztina (2021): *A szabadságvesztés végrehajtásának egyes független ellenőrzési formái.* Budapest: Patrocinium.
- PULSZKY Ágost – TAUFFER Emil (1867): *A börtönügy múltja, elmélete jelen, állása, különös tekintettel Magyarországra.* Pest: Emich Gusztáv.

---

⁸ LŐRINCZ–NAGY 1997.